

EDICIJA KLASICI SVETSKE KNJIŽEVNOSTI

VODENICA NA FLOSI, Džordž Eliot

VELIKI GETSBI, Skot Ficdžerald

PRVI LJUBAVNIK, Anton Čehov

POSLEDNJE SKRETANJE ZA BRUKLIN, Hjubert Selbi

ČETIRI TRAGEDIJE: ROMEO I JULIJA,

HAMLET, MAGBET, KRALJ LIR, Vilijam Šekspir

PRESUDA – SABRANE PRIPOVETKE, Franc Kafka

NA PUTU, Džek Keruak

OŠTRICA BRIJAČA, Somerset Mom

DAMA S KAMELIJAMA, Aleksandar Dima Sin

ČOVEK BEZ OSOBINA, Robert Muzil

JADI MLADOGA VERTERA, Johan Volfgang Gete

STAKLENO ZVONO, Silvija Plat

JEDNA SVANOVA LJUBAV, Marsel Prust

MRTVE DUŠE, Nikolaj Gogolj

TES OD RODA D'ERBERVILA, Tomas Hardi

PROCES, Franc Kafka

ZLOČIN I KAZNA, Fjodor Dostojevski

SLIKA DORIJANA GREJA, Oskar Vajld

IDIOT, Fjodor Dostojevski

MALE ŽENE / DOBRE SUPRUGE, Luiza Mej Olkot

ODABRANE DRAME: ČOVEK JE ČOVEK, OPERA ZA TRI
GROŠA; MAJKA HRABROST I NJENA DECA, Bertolt Breht

BOGORODIČINA CRKVA U PARIZU, Viktor Igo

ZAPISI IZ PODZEMLJA, Fjodor Dostojevski

FRANKENŠTAJN ILI MODERNI PROMETEJ, Meri Šeli

MAJSTOR I MARGARITA, Mihail Bulgakov

ANA KARENJINA, Lav Tolstoj

MOBI DIK, Herman Melvil

BRAĆA KARAMAZOVI, Fjodor Dostojevski

RUĐIN / OČEVI I DECA, Ivan Turgenjev

EVGENIJE ONJEGIN, Aleksandar Puškin

Gistav Flobber

**GOSPOĐA
BOVARI**

Preveo s francuskog
Dušan L. Đokić

■ Laguna ■

Naslov originala

Gustave Flaubert
MADAME BOVARY

Copyright © ovog izdanja 2020, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

EDICIJA SVETSKI KLASICI

Knjiga br. 32

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Jelena Novaković: <i>Gospođa Bovari</i> i Floberov književni postupak	9
PRVI DEO	27
DRUGI DEO	93
TREĆI DEO	251
O autoru.	365

GOSPOĐA
BOVARI

Mariju Antoanu Žilu Senaru,
članu Advokatske komore, bivšem predsedniku Narod-
ne skupštine i ministru unutrašnjih poslova

Dragi i slavni prijatelju,

Dopustite mi da napišem Vaše ime na početku ove knjige, iznad posvete; jer njeno objavljivanje dugujem, pre svega, Vama. Prošetavši kroz Vašu veličanstvenu odbranu, moje delo steklo je i za mene samog neočekivan ugled. Primite, dakle, ovde izraz moje zahvalnosti, koja, ma kako velika bila, neće nikad biti na visini Vaše rečitosti i Vaše odanosti.

Gistav Flober

Pariz, 12. aprila 1857.

PRVI DEO

I

Bili smo u učionici kad uđe direktor, a za njim jedan *novi* u varoškom odelu i poslužitelj s velikom pločom za klupu.

Direktor nam dade znak da sednemo, pa onda, okrenuvši se vaspitaču:

„Gospodine Rože“, reče mu poluglasno, „evo vam jednog učenika koga vam preporučujem; on će sad u peti razred. Ako bude dobro učio i dobro se vladao, preći će *među starije*, među koje spada po svojim godinama.“

Novi, koji je bio ostao u uglu, za vratima, tako da se jedva video, bio je dečko sa sela, od svojih petnaest godina, i viši rastom od svih nas. Imao je kosu odsečenu ravno na čelu, kao seoski pojac, i izgled mirnog i vrlo zbunjenog dečka. Iako nije bio širok u ramenima, njegova bluza od zelene čohe s crnom dugmadi mora da ga je stezala pod pazuhom; a pod izrezom za rukave video se crveni zglavak naviknut da bude go. Njegovi listovi u plavim čarapama izlazili su iz nekih žućkastih pantalone, jako zategnutih uprtama. Na nogama je imao teške cipele, rđavo očišćene, okovane klincima.

Otpoče preslišavanje. On je napregnuto slušao, pažljivo kao u crkvi propoved, ne usuđujući se ni noge da prekrsti niti

da se nalakti; i u dva časa, kad zvono zazvoni, vaspitač moraše da ga opomene da s nama zajedno izađe iz klupe i stane u red.

Imali smo običaj da ulazeći u razred pobacamo kape na zemlju, da bi nam zatim ruke bile slobodnije; trebalo je još s praga zavitlati ih pod klupu, tako da udare o zid i dignu što više prašine; takva je bila *moda*.

Ali bilo da nije spazio šta smo mi uradili, bilo da nije smeo to i sam da uradi, molitva je bila očitana, a *novi* je još jednako držao svoju kapu u krilu. Bila je to jedna od onih kapa „mešovitog stila“ u kojima se nalaze sastojci kalpaka, poljske čapaske, krutog šešira, kožne i spavaće kape, jednom rečju, jedna od onih jadnih stvari bez imena čija je nema ružnoća duboko izrazita, kao lice u glupaka. Jajasta i proširena kitovim kostima, ona je počinjala s tri kružna valjka; potom su se naizmence nizala, odvojena crvenom vrpcom, rombična parčad od kadife i zečje kože; zatim je dolazila neka vrsta kese koju je završavao jedan mnogougao, postavljen debelom hartijom i izvezen unaokolo nekom zapletenom šarom, s kojega je, na dugom i isuviše tankom gajtanu, visila malena poprečnica od zlatne žice, mesto rojtice. Kapa je bila nova; zaklon od kože se sijao.

„Ustanite“, reče mu profesor.

On ustade; kapa pade. Ceo se razred poče smejati.

On se saže da je dohvati. Njegov sused obori je laktom; on je ponovo diže.

„Ostavite jednom tu kacigu“, reče mu profesor, koji je bio čovek pun duha.

Đaci prsnuše u gromoglasan smeh koji mnogo zbuni jadnog dečaka, tako da nije znao da li mu kapa valja zadržati u ruci, ostaviti je na zemlji, ili je metnuti na glavu. On sede i stavi je u krilo.

„Ustanite“, ponovi profesor, „i recite mi kako se zovete.“

Novi promrmlja neko nerazumljivo ime.

„Ponovite!“

Začu se isto mrmljanje slogova koje poklopiše povici celog razreda.

„Glasnije!“, viknu profesor. „Glasnije!“

Novi onda pribra očajno svu svoju odvažnost, otvori grdna usta i viknu iz sveg grla, kao da hoće nekoga da dozove, ovu reč: *Šarbovari*.

Odjednom, diže se graja sa svih strana u isti mah, i stade rasti, krešendo, s vikom i cikom (urlalo se, lajalo, udaralo nogama: *Šarbovari, Šarbovari!*), zatim se nastavljala u pojedinačnim uzvicima, stišavajući se s teškom mukom, obnavljajući se ponekad odjedanput duž cele jedne klupe, na kojoj bi još ovde-onde, kao rđavo udešena žabica, zapraštao nečiji prigušen smeh.

Ali pod pljuskom *pensuma*¹ red se povratio malo-pomalo, i profesor, uspevši da sazna ime „Šarl Bovari“ (pošto je tražio da mu se ono kaže slog po slog, da mu se napiše i pročita), naredi odmah siromašku da sedne u klupu za najgore, pod samom katedrom. Ovaj se diže s mesta, ali pre no što će poći, zastade.

„Šta tražite?“, upita ga profesor.

„Moju ka...“, reče *novi* plašljivo, osvrćući se nespokojno.

„Pet stotina stihova za kaznu ceo razred!“, izgovoreno veoma ljutitim glasom, spreči, kao ono *Quos ego*,² *novi* urnebes. „Ta umirite se već jednom!“, nastavi profesor gnevno; i brišući znoj sa čela maramicom koju beše izvadio iz kape: „A vi, *novi*, vi ćete mi dvadeset puta ispisati reči: *ridiculus sum*.“³

Zatim dodade blažim glasom:

„Naći ćete svoju kapu; niko vam je nije ukrao!“

Sve se opet stiša. Glave se nagnuše nad vežbanke, i *novi* ostade puna dva časa primerno miran, mada bi ga s vremena na vreme pokoja kuglica od hartije, hitnuta vrhom pera, zvrcnula u lice. On bi se obrisao rukom i ostao bi miran, oborenog pogleda.

Uveče u učionici on izvadi iz svoje klupe rukave za rad, dovede u red svoje sitnice i brižljivo išparta hartiju. Videsmo

¹ Zadaci za kaznu.

² „Morao bih...“ – reči iz Vergilijeve *Eneide*, koje izražavaju srdžbu i pretnju.

³ Smešan sam.

ga kako savesno radi, tražeći u rečniku svaku reč i trudeći se neobično mnogo. Blagodareći, bez sumnje, toj dobroj volji koju je dokazao, on nije dospeo u niži razred; istina, prilično je znao zadatke, ali nije imao lakoće i otmenosti u izrazima. Latinski je počeo učiti kod sveštenika iz svog sela, pošto su ga roditelji, iz štednje, poslali u gimnaziju što su mogli kasnije.

Njegov otac, gospodin Šarl Deni Bartolomej Bovari, nekadašnji hirurški pomoćnik, kompromitovan oko 1812, prilikom regrutacije, zbog čega je morao u to vreme dati ostavku na službu, bio se tada koristio svojim ličnim preimućtvima da se uzgred dokopa jednog miraza od šezdeset hiljada franaka, koji mu se nudio uz kćer jednog trgovca galanterijskom robom, zaljubljen u njegovo držanje. Lep čovek, hvališa, koji je zveckao mamuzama, sa zaliscima koji su se sastavljali s brkovima, s prstima okićenim prstenjem, a u odelu živih boja, on je izgledao kao junak i bio okretan kao kakav trgovački agent. Kad se oženio, živeo je dve-tri godine na račun ženine imovine: jeo je dobro, ustajao kasno, pušio na velike lule od porcelana, vraćao se uveče tek po svršenoj predstavi u pozorištu, i često svraćao u kafane. Tast mu umre i ne ostavi bogzna šta; to ga naljuti, te se upusti u fabričke poduhvate, izgubi u njima nešto novca, pa se zatim povuče na selo, gde *htede da dâ sebi važnosti*. Ali kako se u poljoprivredi nije nimalo bolje razumevao no u izradi katuna, kako je jahao konje mesto da ih upotrebljava za oranje, pio jabukovaču u bocama mesto da je prodaje u buradima, jeo najlepšu živinu iz svog dvorišta i mazao lovačku obuću slaninom od svojih svinja, on ubrzo uvide da je bolje okaniti se svake spekulacije.

Za dve stotine franaka godišnje nađe pod zakup u jednom selu, na granici Koa i Pikardije, jedan stan, pola majur a pola vilu; i ogorčen, mučen grižom savesti, okrivljujući nebo, zavidljiv prema svakome, zatvori se još u svojoj četrdeset petoj godini, sit ljudi, kako je govorio, i rešen da živi u miru.

Njegova žena beše ranije strasno zaljubljena u njega; ona ga je volela bezgranično, ponizno, i to ga je još više odvojilo

od nje. Nekad vesela, pričljiva i zaljubljena, ona je, zalazeći u godine, postajala (kao što vino na vazduhu prelazi u sirće) pakosna, džandrljiva, nervozna. Koliko li je propatila, ne žaleći se, u prvo vreme, kad ga je videla kako trči za svim seoskim devojčurama, i kada joj se s dvadeset rđavih mesta vraćao uveče sa otupljenim osećajima i zaudarajući sav na alkohol. Najzad joj se uzbuni ponos. Ona je od tada ćutala, gutajući gnev u nemom stoicizmu koji je sačuvala do smrti. Bila je neprestano u poslu, trčala. Išla je zvaničnim zastupnicima, predsedniku, vodila računa o meničnim rokovima, moljakala za produženje tih rokova; a u kući je peglala, šila, prala, nadgledala radnike, isplaćivala račune, dok je gospodin, ne brinući se ni za šta, večito obuzet nekom turobnom sanjivošću, iz koje se budio samo da joj kaže nešto neprijatno, povazan pušio kraj vatre, pljuckajući u pepeo.

Kad je dobila dete, moraše ga dati dojkinji. Vrativši se svojim roditeljima, mališan je mažen kao kakav princ. Majka ga je hranila slatkim; otac ga je puštao da trči bez obuće, i, da bi se pokazao filozof, govorio čak da bi mogao ići i sasvim nag, kao porod životinja. Protivno materinskim težnjama, on je imao u glavi izvestan muški ideal detinjstva, po kome se trudio da vaspita svog sina, hoteći da se odgaja surovo, spartanski, da bi očvrstnuo i ojačao. Slao ga je da spava u hladnoj sobi, učio ga da pije dosta ruma i da ismeva litije. Ali, po prirodni miran, dečko je rđavo odgovarao njegovim naporima. Majka ga nije odvajala od sebe; ona mu je izrezivala hartiju, pričala priče, zabavljala se s njim u beskrajnim monolozima, punim setne veselosti i brbljivog tepanja. Usamljena u svom životu, ona prenese na ovu detinju glavu svu svoju rasturenu, uništenu sujetu. Snevala je o visokim položajima, videla ga je već velikog, lepog, duhovitog, u službi, kao inženjera ili sudiju. Ona ga nauči da čita, pa ga je čak naučila na jednom svom starom klaviru da peva dve-tri male romanse. Ali na sve to gospodin Bovari, koji je malo polagao na knjigu, govoraše: *Ništa to ne vredi. Zar će*

oni ikad imati čime da ga izdržavaju u državnim školama, da mu kupe kakvo zvanje ili otvore kakvu trgovinu? Uostalom, *kad je čovek drzak, uvek u svetu dobro prolazi*. Gospođa Bovari grizla je usne, a dete skitalo po selu.

Ono je išlo za ratarima i busenjem udaralo gavranove koji su odletali. Jelo je dudinje duž jendeka, čuvalo ćurke s jednom motkom, prevrtalo seno na pokošenim livadama, jurilo po šumi, igralo se školice pod crkvenim vratima kad je kiša, a o velikim praznicima preklinjalo crkvenjaka za dopuštenje da zvoni, da se celim svojim telom obesi o veliki konopac, pa da uživa kako ga nosi uvis pri svom dizanju.

Zato i izraste kao hrast. Dobi snažne ruke i zdravu boju.

Kad mu je bilo dvanaest godina, njegova mati izradi da počne učiti. Obučavanje bi povereno parohu. Ali časovi učenja behu tako kratki i tako retki, da od njih nije moglo biti bogzna kakve koristi. Oni su držani u slobodnim trenucima, u sakristiji, s nogu, na brzu ruku, između kakvog krštenja i opela; ili je paroh slao po svog učenika posle Angelusa,⁴ kad nije imao nikud da ide. Tada bi otišli u njegovu sobu i seli: komarci i noćni leptiri obletali su oko sveće. Bila je vrućina, dete bi zaspalo; a paroh, koji bi zadremao s rukama na trbuhu, ubrzo bi zahrkao otvorenih usta.

Drugi put opet, kad bi paroh, vraćajući se s pričešćem od kakvog bolesnika iz okoline, spazio Šarla kako skita po polju, on bi ga dozvao, pridikovao mu jedno četvrt časa i koristio se tom prilikom da traži od njega da mu menja glagole pod kakvim drvetom. Prekinula bi ih kiša ili kakav poznanik koji je prolazio. Uostalom, on je uvek bio zadovoljan njim, govorio je štaviše da *mladi čovek* ima vrlo dobro pamćenje.

Šarl nije mogao ostati na ovome. Gospođa je bila vrlo odlučna. Postiđen, ili bolje reći zamoren, gospodin otac

⁴ Molitva Bogorodici.

popusti bez otpora, te se čekalo još godinu dana, dok dečko ne primi prvo pričešće.

Prošlo je još šest meseci, i iduće godine Šarl bi konačno poslat u gimnaziju u Ruanu, gde ga je otac lično odveo krajem oktobra, u vreme svetoromanskog vašara.

Sad bi ma kome od nas bilo nemoguće setiti se nečeg naročitog o njemu. To je bio miran dečko koji se igrao o odmoru, radio u učionici, slušao u razredu, dobro spavao u zajedničkoj sobi za spavanje, dobro jeo u trpezariji. Nadzor nad njim vodio je jedan gvoždarski trgovac iz Ulice Ganteri, koji ga je izvodio jedanput mesečno, nedeljom, posle zatvaranja dućana, slao u šetnju u pristanište da gleda lađe, a zatim ga već u sedam časova, pre večere, vraćao u gimnaziju. Svakog četvrtka uveče on je pisao majci dugačko pismo, crvenim mastilom i s tri pečatna voska; zatim je pregledao svoje beleške iz istorije, ili je čitao jednu staru knjigu *Anaharzisa*,⁵ koja se povlačila po učionici. U šetnji, razgovarao je sa slugom, koji je bio sa sela kao i on. Budući da je vrlo marljiv, on se među svojim drugovima održa uvek otprilike u sredini; jedanput štaviše dobi prvu pohvalu iz prirodopisa. Ali ga pri kraju trećeg razreda roditelji izvadiše iz gimnazije i dadoše da uči medicinu, uvereni da će moći sam dogurati do ispita zrelosti.

Mati mu izabra jednu sobu na četvrtom spratu, koja je gledala na Ulicu O de Robek, kod nekog bojadžije, njenog poznanika. Ona pogodi za sina stan i hranu, nabavi mu nameštaj, jedan sto i dve stolice, donese od kuće staru postelju od trešnjevog drveta, kupi još malu gvozdenu peć i nešto drva, da se njeno jadro dete greje. Zatim ode, posle nedelju dana, pošto mu je bezbroj puta preporučivala da se dobro vlada, sad kad će biti prepušten samom sebi.

Raspored predavanja koji pročita na objavi čisto ga zbuni: predavanje iz anatomije, predavanje iz patologije, predavanje

⁵ Reč je o *Putovanju mladoga Anaharzisa* od Bartelemija (1750–1830).

iz fiziologije, predavanje iz farmacije, predavanje iz hemije, pa iz botanike, pa iz klinike, pa iz terapeutike, ne računajući higijenu i medicinske predmete, sva imena čiju etimologiju nije znao, i koja mu se učinila kao mnoga vrata na oltarima punim uzvišene tame.

Od svega toga on ne razumede ništa; slušao je, ali nije shvatao. Međutim, radio je, imao je povezane beleške, išao je na sva predavanja, nije propuštao u bolnici nijedan pregled. Vršio je svoj svakodnevni rad, kao baštovanski konj koji vezanih očiju ide ukруг, ne znajući kakav posao obavlja.

Da bi mu uštedela trošenje, mati mu je svakih nedelju dana slala po nosaču komad pečene teletine, što je doručkovao ujutru po povratku iz bolnice, lupkajući pri jelu nogama o zid. Zatim je valjalo trčati na predavanja, u amfiteatar, u bolnicu, i vratiti se kući kroz tolike ulice. Uveče, posle mršave večere kod gazde, on je odlazio u svoju sobu i nastavljao učenje u mokrom odelu koje se pušilo na telu, ispred zažarene peći.

Lepih letnjih večeri, u doba kad su tople ulice puste i kad sluškinje igraju badminton pred vratima, on bi otvorio prozor i nalaktio se. Reka, koja je od tog ruanskog kraja načinila kao neku odvratnu malu Veneciju, proticala je dole, ispod njega, žuta, ljubičasta ili plava, između mostova i rešetaka. Radnici, čučajući na obali, prali su ruke u vodi. Na motkama koje su virile s tavana sušila su se na vazduhu povesma pamuka. Prema njemu, iznad krovova, pružalo se prostrano čisto nebo, s crvenim suncem koje je zalazilo. Kako je prijatno moralo biti tamo! Kakva svežina u bukovoj šumi! I on otvaraše nozdrve da se nadiše prijatnog poljskog vazduha koji nije dopirao do njega.

On omršavi, izduži se, i lice mu dobi neki tužan izraz koji ga učini gotovo zanimljivim.

Sasvim prirodno, iz nemarnosti, on se postupno okanu svih dobrih odluka. Jedanput izostade s pregleda u bolnici, sutradan s predavanja, i, uživajući u lenjosti, malo-pomalo prestade sasvim da ih pohađa.

Uobičaji da zalazi u kafanu i poče strasno igrati domine. Zatvoriti se svako veče u kakav prljav javni lokal, da po mermernim stolovima lupa malim ovčjim kostima obeleženim crnim tačkama, to mu se činilo kao dragocen dokaz njegove slobode koji ga je ispunjavao poštovanjem prema sebi samom. To beše za njega kao stupanje u društvo, pristup zabranjenim uživanjima; i ulazeći, spuštao je ruku na kvaku s gotovo čulnom radošću. Tada se u njemu razviše mnoga osećanja koja su dotle bila ugušena; on nauči napamet neke pesmice koje je pevao u društvima u koja je zalazio, poče se oduševljivati Beranžeom, nauči spravljati punč i, najzad, poznade ljubav.

Zahvaljujući ovim pripremnim radovima, sasvim propade na ispitu za lekarskog pomoćnika. A to isto veče očekivali su ga kod kuće da proslave njegov uspeh!

On ode peške i zaustavi se na ulazu u selo, gde pozva mater i sve joj ispriča. Ona mu oprost, pripisujući njegov neuspeh nepravdi ispitivača, te ga malo obodri, uzimajući na sebe da tu stvar uredi. Tek posle pet godina saznade gospodin Bovari šta je u stvari bilo; a kako je to bilo odavno, on se pomiri s tim, ne mogavši uostalom pretpostaviti da je čovek kome je on otac – glupak.

Šarl, dakle, ponovo prionu na rad i bez prekida spremi se za ispit iz svih predmeta; sva je pitanja naučio napamet. Položio je s dosta dobrom ocenom. Radosnog li dana za njegovu majku! Priređeno mu je veliko slavlje.

Gde sad da počne svoju lekarsku praksu? U Tostu. Tu je bio samo jedan stari lekar. Gospođa Bovari odavno je već iščekivala njegovu smrt, i čiča još ne beše skrstio ruke, a Šarl se već nastani preko puta kao njegov naslednik.

Ali vaspitati sina, dati ga da izuču medicinu i pronaći Tost za lekarsku praksu, to još nije bilo sve: trebalo mu je naći ženu. I majka mu je nađe: udovicu jednog sudskog izvršitelja iz Djepa, koja je imala četrdeset pet godina i hiljadu i dve stotine franaka dohotka.

Mada je bila ružna, suva kao trska i puna bubuljica kao proleće pupoljaka, gospođa Dibik nije bila bez prosaca. Da bi postigla cilj, gospođa Bovari bi primorana da ih ukloni sve, štaviše, osujeti vrlo vešto spletke jednog mesara za koga su se zauzimali sveštenici.

Šarl beše nazreo u braku popravku svog stanja, zamišljajući da će biti slobodniji i da će moći raspolagati svojom ličnošću i svojim novcem. Ali je njegova žena postala gospodar u kući; morao je pred svetom da pazi šta će da kaže, da po njenoj zapovesti često opominje pacijente koji nisu plaćali. Ona je otvarala njegova pisma, motrila na svaki njegov korak i prisluškivala na vratima kako pregleda bolesnike u kabinetu kad je u njemu bilo žena.

Svako jutro morala joj se donositi čokolada, ukazivati najveća pažnja. Ona se neprestano žalila na živce, na prsa, na neraspoloženje. Škodio joj je bat koraka; kad bi muž otišao, samoća bi joj bivala odvratna; ako bi joj se vratio, učinio je to svakako samo zato da vidi kako ona umire. Uveče, kad bi se Šarl vratio kući, ona bi izvukla ispod pokrivača dugačke mršave ruke, zagrlila ga, posadila na ivicu postelje pa mu stala kazivati svoje jade: kako je zaboravlja, kako voli neku drugu! Lepo su joj govorili da će biti nesrećna; i završila bi molbom za kakav sirup za popravku zdravlja i za malo više ljubavi.

II

Jedne noći, oko jedanaest časova, probudi ih topot konja koji se zaustavi baš pred vratima. Sluškinja otvori krovni prozorčić i neko vreme stade pregovarati s jednim čovekom koji je ostao dole na ulici. On je bio došao po lekara; nosio je jedno pismo.

Nastazi siđe niz stepenice drhćući od zime, otključa vrata i poskida reze, jednu za drugom. Čovek ostavi konja i, idući za sluškinjom, uđe za njom u sobu. Tu izvadi iz svoje vunene kape sa sivim kićankama jedno pismo uvijeno u platno i učtivo ga pruži Šarlu, koji se nalakti na jastuk da ga pročita. Nastazi je pored postelje držala sveću. Gospođa, iz stidljivosti, ostade okrenuta zidu, tako da su joj se videla leđa.

To pismo, zapečaćeno malim pečatom od plavog voska, preklinjalo je gospodina Bovarija da bez oklevanja dođe na majur Berto da namesti jednu slomljenu nogu. A od Tosta do Bertoa ima dobrih deset kilometara, preko Longvila i Sen Viktora. Noć beše mračna. Gospođa Šarla Bovarija se bojala da joj se mužu ne desi što na putu. Zato rešiše oboje da momak izmakne napred. Šarl će poći posle tri časa, kad izađe mesec. A izaći će mu u susret jedan dečko, da mu pokaže put za majur i da mu otvori vratnice.

Oko četiri časa ujutru Šarl, dobro uvijen u ogrtač, krenu za Berto. Još uspavan toplotom sna, on se predade ljuljuškanju u mirnom kasu svog konja. I kad bi konj sam od sebe zastao pred kojom od trnjem okruženih jama koje se kopaju na ivici njiva, Šarl bi se prenuo iz sna, brzo bi se setio slomljene noge i pokušao bi da se podseti svih preloma kostiju za koje je znao. Kiša je bila prestala; dan se pomaljao, i na golim granama jabuka stajale su nepomične ptice čije se sitno perje beše nakostrešilo na hladnom jutarnjem vetru. Ravno polje pružalo se unedogled, a drveće oko majura obrazovalo je, u velikim rastojanjima, crnojubičaste tačke na ovoj prostranoj sivoj površini koja se na horizontu gubila u tamnoj boji neba. Šarl je s vremena na vreme otvarao oči; i kako bi mu se duh umorio a san povratio, on bi uskoro zatim pao opet kao u neku sanjivost, u kojoj su se njegovi skorašnji utisci mešali sa uspomenama i u kojoj je video samog sebe dvostruko: kao studenta i kao oženjenog čoveka u isti mah, kako leži u svojoj postelji kao malopre i kako prolazi kroz jednu operacionu salu kao nekad. Topli miris obloga i

lekova mešao se u njegovoj uobrazilji sa svežim mirisom rose; slušao je kako se gvozdeni prstenovi na bolničkim posteljama kreću po metalnoj šipci i kako njegova žena spava... Kad je prolazio kroz Vasonvil, spazi kraj jednog jendeka nekog dečka koji je sedeo na travi.

„Jeste li vi lekar?“, upita dete.

I kad mu Šarl odgovori, ono uze u ruke svoju drvenu obuću i stade trčati pred njim.

Usput lekar doznade iz pričanja svog vođe da gospodin Ruo mora da je jedan od najimućnijih zemljoradnika. Slomio je nogu uoči tog dana, kada se vraćao od jednog suseda gde je praznovao Bogojavljenje. Žena mu je umrla pre dve godine. Imao je samo *gospođicu*, koja mu je pomagala u vođenju kuće.

Brazde što su ih točkovi ostavljali na putu postajahu sve dublje. Bili su blizu Bertoa. Dečko se provuče kroz ogradu, nestade ga; zatim se ukaza na ulasku u jedno dvorište da otvori vratnice. Konj se klizao po nakvašenoj travi. Šarl se saginjaše da prođe ispod grana. Psi iz štenare zalajaše, trzajući lanac kojim behu vezani. Kad uđe u Berto, konj se pod njim poplaši i skoči u stranu.

Bio je to lep majur. U štalama, kroz otvorena vrata, videli su se krupni konji za oranje, koji su mirno jeli iz novih jasala. Duž zgrada pružalo se veliko đubre koje se pušilo, a po njemu, među kokošima i ćurkama, švrljalo je pet-šest paunova, raskoš košoaskih⁶ dvorišta. Tor beše dugačak, ambar visok, sa zidovima glatkim kao dlan. Pod šupom su bile dve velike dvokolice i četiri pluga, s bičevima, amovima, potpunom opremom, čije je pokrivače od plave vune prljala sitna prašina koja je padala s tavana. Dvorište se postupno uzdizalo, zasađeno drvećem u podjednanim rastojanjima, a s bare se čulo veselo gakanje jata gusaka.

Jedna mlada žena, u plavoj vunenoj haljini s tri karnera, izađe na prag da dočeka gospodina Bovarija, koga uvede u kuhinju, gde je buktala velika vatra. Oko vatre je vreo doručak

⁶ Ko (*Caux*), kraj u Normandiji.

za ukućane, u malim loncima nejednake veličine. Mokre haljine sušile su se u odžaku. Vatraj, mašice i kljun od meha, svi neobično veliki, sijahu se kao da su od uglačanog čelika, dok je po zidovima visilo mnogobrojno kućno posuđe, na kome se nejednako blistaše svetao plamen sa ognjišta, spojen s prvim zracima sunca koji su prodirali kroz prozore.

Šarl se pope na prvi sprat da vidi bolesnika. On ga nađe u postelji: čovek se znojio pod pokrivačima, a pamučnu kapu beše bacio daleko od sebe. To beše omalen debeljko od pedeset godina, bele kože, plavih očiju, ćelavog čela i s minđušama u ušima. Pored njega, na jednoj stolici, stajala je velika staklena boca s rakijom iz koje je s vremena na vreme nalivao u čašu da se potkrepi; ali čim vide lekara, njegova se razdraženost stiša, i umesto da psuje, što je već dvanaest časova činio, on stade bolno ječati.

Prelom kosti beše prost, bez ikakvih komplikacija. Šarl ne bi smeo poželeti lakši slučaj. I podsećajući se kako se njegovi profesori ponašaju kraj postelje povređenih, on ohrabri bolesnika raznim blagim rečima, hirurškom ljubaznošću, što je kao ulje kojim se maže hirurški nož. Da bi načinili daščice, poslaše u šupu po letve. Šarl izabra jednu, iseče je na komade i uglača srčom, dok je sluškinja cepala čaršave da pravi zavoje a gospođica Ema se spremala da šije jastučice. Kako joj je dugo trebalo dok je našla kutiju s priborom za šivenje, otac je stade grditi; ona ne odgovori ništa; ali je pri šivenju bola prste, koje je zatim prinosila ustima i sisala.

Šarla iznenadi belina njenih noktiju. Oni behu sjajni, odnegovani, čistiji no ukrasi od slonove kosti iz Djepa, i obrezani u obliku badema. Međutim, ruka joj nije bila lepa, nije možda bila dovoljno bela; bila je malo suva u zglovcima a suviše dugačka, bez blagih krivina na oblinama. Što je u nje bilo lepo, to su oči; iako su bile smeđe, činile su se crne zbog trepavica, i njen pogled bio je otvoren, nevin i smeo.

Kad je previjanje bilo gotovo, sam gospodin Ruo pozva lekara da se *malo založi* pre no što ode.

Šarl siđe u trpezariju u prizemlju. Tu je bilo postavljeno za dvoje, sa srebrnim čašama, na malom stolu, pred jednom velikom posteljom s nebom pokrivenim katunom sa šarama koje su predstavljale Turke. Osećaše se miris perunike i vlažnog rublja koji je dolazio iz visokog hrastovog ormara prema prozoru. Na zemlji, po uglovima, behu poređani ispravljani džakovi s pšenicom. To beše pšenica koja nije mogla stati u obližnji ambar, u koji se pelo preko tri kamene stepenice. Kao ukras sobe visila je o klinu, na sredini zida čija se zelena boja skidala pod uticajem šalitre, jedna Minervina glava, naslikana crnom kredom, u pozlaćenu okviru, ispod koje je gotskim slovima bilo napisano: „Svom dragom tati.“

U prvi mah, govorilo se o bolesniku, zatim o vremenu, o velikoj hladnoći, o vucima koji su noću krstarili po polju. Gospođici Ruo nije bilo nimalo prijatno na selu, naročito sad kad je gotovo sama morala da vodi svu brigu o majuru. Kako je trpezarija bila hladna, ona je za vreme jela drhtala, što je unekoliko otkrivalo njene mesnate usne, koje je obično grizla kad je ćutala.

Njen vrat izlazio je iz belog, posuvraćenog okovratnika. Njenu kosu, čija dva crna razdeljka izgledahu kao da su od jednog komada – toliko behu glatki, delila je sredinom glave tanka pruga, koja se lako ugibala prema krivini lobanje, ostavljajući nepokriven samo kraj od uveta; kosa talasasta na slepoočnicama sastavljala se pozadi u veliku punđu, što naš seoski lekar opazi prvi put u svom životu. Obrazi Emimi behu rumeni. Između dva dugmeta na struku nosila je, kao i muškarac, koštane naočari.

Kad se Šarl, pošto je otišao gore da kaže zbogom čiča Ruou, vrati u trpezariju, pre no što će otići, on je zateče kako stoji; čelo je naslonila na prozor pa gleda u baštu gde vetar beše poobaroo pritke od pasulja. Ona se okrete.

„Da ne tražite šta?“, upita.

„Moj korbač, molim vas“, odgovori on.

I on stade tražiti na postelji, iza vrata, pod stolicama; korbač beše pao na zemlju, između džakova i zida. Gospođica Ema ga spazi; ona se naže nad džakove sa pšenicom. Šarl iz učivosti priskoči, pa kako je i sam pružio ruku u istoj nameri, oseti kako mu grudi dotakoše leđa mlade devojke koja beše sagnuta pod njim. Ona se ispravi, sva crvena, i pogleda ga preko ramena, pružajući mu korbač.

Umesto da dođe u Berto posle tri dana, kao što je obećao, on dođe odmah sutradan; zatim je dolazio redovno dvaput nedeljno, ne računajući neočekivane posete koje je činio s vremena na vreme, kao slučajno.

Sve je uostalom išlo dobro; ozdravljenje je teklo pravilno; i kad čiča Ruo, posle četrdeset šest dana, pokuša da hoda sam po kući, gospodina Bovarija počеше smatrati za veoma sposobnog čoveka. Čiča Ruo je govorio da ga ne bi bolje izlečili ni prvi lekari iz Ivetoa, pa ni iz Ruana.

Šarl, međutim, nije ni pokušavao da se upita zašto mu je milo da dođe u Berto. Da je na to pomislio, bez sumnje bi svoju revnost pripisao ozbiljnosti slučaja, ili možda koristi kojoj se otud nadao. A da li je baš to bio razlog što su njegove posete majuru činile prijatan izuzetak među jadnim poslovima u njegovu životu? U te dane ustajao je rano, odlazio u galopu, mamuzao konja, zatim je silazio da obriše noge o travu, navlačio crne rukavice pre no što uđe. Voleo je da dođe u ovo dvorište, da oseti na leđima žbice onoga krsta koji se vrti na ulazu; voleo je petla koji je kukurikao na zidu i momke koji su mu izlazili u susret. Voleo je ambar i štale; voleo je čiča Ruoa, koji bi udario rukom o njegovu ruku, nazivajući ga spasiocem; voleo je malu drvenu obuću gospođice Eme na opranim ciglama u kuhinji; njene visoke potpetice činile su je većom, a kad je išla pred njim, drveni đonovi koji se brzo dizahu lupkali su tupo o njene kožne cipele.

Ona ga je uvek ispraćala do prvog basamka na tremu. Ako mu konja još nisu bili izveli, ostajala je tu. Pošto su jedno

drugom već rekli zbogom, nisu više govorili; vetar se igrao sitnom kosom na njenu potiljku, ili joj klatio na bedrima uzice kecelje, koje su se lepršale kao barjačići. Jednog dana, kada beše ojužilo, niz koru drveća u dvorištu cedila se voda, a po krovovima se topio sneg. Ema beše na pragu; ona ode po suncobran i otvori ga. Suncobran, čija se svila prelivala i kroz koji je prodiralo sunce, obasjavaše pokretnim odblescima belu kožu njenog lica. Ona se nasmeši na blagu toplotu; čulo se kako voda, kap po kap, pada na razapetu svilu.

U prvo vreme Šarlovog odlaženja u Berto, gospođa Bovari je redovno pitala za bolesnika, pa je štaviše u knjizi koju je vodila po pravilima dvojnog knjigovodstva izabrala bila za gospodina Ruoa i lepu čistu stranu. Ali kad ču da on ima kćer, poče se raspitivati, i doznade da je gospođica Ruo, vaspitana u samostanu kod ursulinki,⁷ dobila, kako se to kaže, *lepo obrazovanje*, da prema tome zna igranje, geografiju, crtanje, ume da veze i da svira u klavir. To je prevršilo svaku meru!

„Zato li je on“, govorila je u sebi, „tako blažen kad ide tamo, i kad oblači nov prsluk, izlažući se opasnosti da ga na kiši upropasti? Ah! Ta žena! Ta žena...!“

I ona omrznu, po nagonu. Najpre poče praviti aluzije na nju. Šarl ih nije razumeo. Zatim je uzgred dodavala pokoju primedbu, preko kojih je on prelazio, bojeći se bure; najzad udari u otvorene prekore, na koje on nije znao šta da odgovori. „Otkud to da ide i dalje u Berto kad je gospodin Ruo ozdravio i kad ti ljudi još nisu platili? Ah! To je zato što tamo ima *jedna osoba*, neko ko ume da razgovara, jedna vezilja, jedno duhovito stvorenje. To li je ono što on voli; trebaju mu varoške gospođice!“ I ona nastavljaše:

„Čiča Ruoova kći, varoška gospođica! Taman! Deda im je bio čobanin, a imaju jednog rođaka koji umalo nije došao na sud zbog povrede nanesene u jednoj svađi. Ne pomaže joj ništa

⁷ Rimokatolički ženski monaški red za vaspitanje devojaka.

što se toliko kinduri i nedeljom pokazuje u crkvi u svilenoj haljini, kao kakva grofica. Uostalom, zna se da bi jadni čiča, da mu prošle godine nije bilo repice, teško mogao da odgovori svojim obavezama!“

Mira radi, Šarl prestade ići u Berto. On se, na navaljivanje svoje Eloize, s rukom na njenom molitveniku zakle da neće više tamo ići; i učini to posle mnogo plača i poljubaca, u silnom izlivu ljubavi. I povinova se; ali odvažnost njegove želje uzbuni se protiv njegovog ropskog ponašanja, i, iz nekog prostodušnog licemerstva, on dođe do zaključka da je to što ne sme da je vidi za njega kao neko pravo da je voli. A sem toga, udovica beše suva; imala je velike zube; nosila je preko cele godine malu crnu maramu čiji joj kraj padaše među plečke; njen koštani struk beše utegnut u haljine uske kao kanija, suviše kratke, ispod kojih su joj se videli članci i uzice od široke obuće koje su se ukrštale na sivim čarapama.

Šarlova mati pohodila ih je s vremena na vreme; jednom, posle nekoliko dana, snaha uspe da i nju naoštri; i tada, kao dva noža, obe počеше da ga bodu primedbama i prekorima. Ne valja što toliko jede! Zašto nuditi čašom svakoga ko dođe? Kakva je to tvrdoglavost ne hteti nositi flanel!

Jednog lepog dana, početkom proleća, beležnik iz Enguvila, kod koga je bila na čuvanju imovina udovice Dibik, ukrca se u lađu za vreme jedne lepe morske plime i ponese sa sobom sav novac koji mu je bio poveren. Eloiza je, istina imala još, pored jednog udela u lađi procenjenog na šest hiljada franaka, i kuću u Ulici Sen Fransoa; ali, od sve te imovine o kojoj se toliko pričalo, Šarl ne beše dobio ništa, sem nešto malo nameštaja i nekoliko prnja. Potrebno je bilo izvesti ovu stvar načisto. I tako ispade da je kuća u Djepu do temelja rastočena hipotekama; koliko je imala kod beležnika, to je sam bog znao, a udeo u lađi nije iznosio više od hiljadu talira. Čestita gospođa je dakle lagala! U svojoj razdraženosti gospodin Bovari, slomivši jednu stolicu o pod, stade kriviti svoju ženu da je unesrećila sina,

upregnuvši ga s jednom mrcinom čija oprema nije bila ništa bolja od kože. Oni dođoše u Tost. Nastadoše objašnjavanja. Bilo je neprijatnih prizora. Eloiza, plačuci, pade u naručje svome mužu i stade ga preklinjati da je brani od svojih roditelja. Šarl se htjede zauzeti za nju. Roditelji se naljutiše.

Ali *udarac je bio zadat*. Osam dana posle toga, baš kad je prostirala rublje u dvorištu, njoj udari krv na usta; i sutradan, dok je Šarl bio okrenut leđima spuštajući zavesu na prozoru, ona reče: „Ah, bože!“, uzdahnu i onesvesti se. Bila je mrtva! Kako se začudiše! Kad je na groblju sve bilo svršeno, Šarl se vrati kući. Dole ne nađe nikoga; pope se na prvi sprat, u sobu, spazi njenu haljinu koja je još visila pred posteljom, i naslonivši se na sto, ostade tako do mraka, utonuo u tužne misli. Ona ga je volela, na koncu konca.

III

Jedno jutro čiča Ruo dođe i donese Šarlu nagradu za svoju izlečenu nogu: sedamdeset i pet franaka u komadima od četrdeset sua i jednu ćurku. Čuo je za njegovu nesreću, i stade ga tešiti koliko je mogao.

„Znam ja šta je to!“, govorio je, udarajući ga rukom po ramenu. „I ja sam bio kao vi! Kad sam izgubio moju jadnu pokojnu, išao sam po polju i voleo da budem sam; padnem pod kakvo drvo, plačem, prizivam Boga, govorim mu kojekakve budalaštine; želeo sam da sam kao one krtice koje sam viđao u granju i kojima su crvi gmizali po trbuhu; ukratko, mrtav. I pri pomisli da su drugi ljudi, u tom trenutku, pored svojih dobrih ženica, koje grle, udarao sam štapom po zemlji sav očajan; bio sam kao lud, nisam jeo; nećete mi verovati, i sama

pomisao da odem u kafanu bila mi je odvratna. I polako, dan za danom, proleće za zimom, jesen za letom, i bol je prolazio postupno, malo-pomalo; i nestade ga, ode, hoću reći, ublaži se, jer vam u srcu uvek ostane nešto, kao neki, da kažem... teret, tu na grudima! Ali kad je to sudbina svih nas, ne treba se podati i hteti umreti zato što je drugi neko umro. Treba da se razdrmate, gospodine Bovari; proći će to! Obidite nas ponekad; znate li da moja kći kadikad misli na vas; kaže da ste je zaboravili. Skoro će, eto, proleće; vodićemo vas u lov na zečeve, da se malo rasonodite.“

Šarl posluša njegov savet. On opet ode u Berto i nađe sve kao što je bilo dan pre toga, to jest pet meseci ranije. Kruške behu cvetale, a čiča Ruo, sad na nogama, išao je tamo-amu, što je majur činilo življim.

Smatrajući da mu je dužnost pokazati se prema lekaru što predusretljivijim, zbog njegove žalosti, on ga zamoli da ne skida kapu, govorio mu je tihim glasom, kao da je bolestan, pa se čak tobože i naljuti što nisu za njega spremili neko malo lakše jelo no ostalo, na primer krem ili pečene kruške. On stade pričati neke izmišljotine. Šarl se i nehotice poče smejeti; ali se najedanput seti svoje žene i uozbilji se. Kad donesoše kafu, nije više mislio na ženu.

Što se više navikavao da živi sam, sve je manje mislio na nju. Novo zadovoljstvo koje je dolazilo od nezavisnosti učinilo mu je samoću snošljivijom. Sad je mogao jesti kad je hteo, dolaziti kući ili izlaziti ne polažući nikome računa i, kad je jako umoran, pružiti se u postelji koliko je dug. On se dakle poče čuvati, negovati i primati utehe koje su mu pružali. S druge strane, smrt ženina bila mu je od prilične koristi u njegovom zanatu, jer se čitavih mesec dana govorilo: „Jadni mladić! Kakva nesreća!“ Njegovo se ime beše raščulo, broj njegovih pacijenata beše porastao; a, sem toga, mogao je ići u Berto kad je hteo. Gajio je neku besciljnu nadu, osećao neku neodređenu sreću; kada je pred ogledalom četkao zaliske, nalazio je da mu je lice prijatnije.